

RAKOVSZKY ZSUZSA: TÖRTÉNESEK

Rakovszky Zsuzsa kétségkívül a legjelentősebb kortárs magyar költők közé tartozik, így új verseskötetének megjelenése a hazai líra fontos eseménye. Különösen azért is, mert a szerző az utóbbi időszakban ritkán publikált verseskötet: az 1998-as *Egyirányú utca* után a 2006-os *Visszaút az időben* című gyűjteményes kötet mindössze hat új verset tartalmazott, az előző kötetre, a *Fortepanra* pedig 2015-ig kellett várni. S míg az időközben megjelent regényeket egyre mérséklődő elismeréssel fogadta a kritikusok java része, Rakovszky lírikusként továbbra is lenyűgöző. Az új könyv, a *Történesek* pedig képes újdonsággal szolgálni, miközben összetéveszthetetlenül a költő hangja szólal meg benne.

Am kezdjük azzal, ami nem változott: Rakovszkyt továbbra is távol áll a vallomások, önfeltárulkozó, a szubjektum belső világát felszínre hozó líra, amely legkésőbb a romantika óta a költészet egyik leginkább jellegzetes törekvése. A szerző korábbi verseiben két jellemző módon tért el a szubjektivitástól. Egyrészt az idővel, az elmúlással, a múlt múlhatatlanságával, ugyanakkor a mulandóságra ítéltséggel szembenéző dialektikus-filozofikus költészetet dolgozott ki. Másrészt olyan beszélőket szólaltatott meg költeményeiben, akik, jellemzően az öregség küszöbét átlépve, épp önmagukat voltak képtelenek megragadni, és az emlékek gomolygásában, a világ idegenné válásával csupán halvány sejtelmeként futott végig rajtuk, hogy az Én-nél talán mégiscsak létezik valamiféle szilárd magja. Ehhez képest az új kötet versei úgy térnek el a vallomások-szubjektív költészettől, hogy közösségi tapasztalatokat juttatnak szóhoz.

Legalábbis ez figyelhető meg a kötet leg-hosszabb és legfontosabbnak tartott, első ciklusában. Az ide tartozó versekre illik legjobban a kötetcímadó „Történesek”: elbeszélő jellegű, hosszú, többé-kevésbé kötött formában írt művekről van szó, amelyek valóban történeteket mondanak el, méghozzá olyanokat, amelyek valódi események, sorsfordító jelentőségűek egy kisebb-nagyobb közösség életében. A versek világa nagyon sokféle: az amerikai aranylázról egy római kori provincián át egy késő újkori európai királyságig ível. Utóbbi helymegjelölés kétségkívül tévona, de amiatt van így, hogy a költő nem horgonyozza le verseit a történelmi valóságban, nem konkrét, jól ismert helyeket, helyzeteket és történelmi szereplőket vonultat fel,

hanem egy-egy általános történést, sorsfordulót jelenít meg, noha a költészetre jellemző eleven konkrétsággal. S ami a kötet egyik újdonsága — jóllehet narratív jellegű hosszúverseket helyelközrel már korábban is közölt Rakovszky Zsuzsa —, hogy a ciklus szövegei feltűnően tartózkodnak a szerző védjegyévé váló rendkívül sűrű, komplex, mégis evidensen pontosnak tűnő, egymásra rakódó, s ily módon egymást erősítő-árnyaló képektől. A látványos és emlékezetes hasonlatok és metaforák helyett (külön elemzést érdemelne például, hogy a költő eddigi munkásságában micsoda páratlan fantáziával társított költői képeket a naphoz mint égítészhez) itt inkább a fogalmi jellegű nyelvhasználat érvényesül, ennélfogva a versekben megjelenített történések súlya, váratlansága, felforgató ereje kerül előtérbe, az elbeszélő válik fontossá, nem pedig a megjelenítés sajátossága. A versforma is inkább valamiféle sűrűséget, emelkedettséget, az események legjavát kiemelő koncentrációt kölcsönöz a szövegeknek.

A történesek pedig igazán lényegiek: a *Megjötték!* című vers többes szám első személyben megszólaló beszélői egy pontosan körül nem határolt korszakban, egy meg nem nevezett városban elnyomás alatt sínylődnék, várva a felszabadítást, de miután a kívülről jött hadi segítségnek köszönhetően szabadabbá válnak, és kezükbe kerül a hatalom, kénytelenek ráébredni, hogy immár ők váltak elnyomóvá, és korábbi elnyomóikban, most alávetettjeikben régi önmagukat látják viszont. A ciklus verseiben rendre ilyenfajta radikális történések következnek be: hiába várta egy közösség valaminek a bekövetkeztét, amibe minden reményét vetette, miután valóra vált a vágyuk, az új állapot váratlan problémákat vet fel, és azzal szembesíti az embereket, hogy egész eddigi várákozásuk, vágyuk, a világról alkotott elképzelésük hamis, az új állapot élethetetlen, a régihez pedig nincs visszaút.

A kötet narratív verseit a kollektívumok reményeinek összeomlása és az ezzel járó teljes tanácstalanság teszi igazán súlyossá. Ahol hiányzik ez a súly, ott a költemények kevésbé bizonyulnak jelentősnek, inkább egy-egy prózában is könnyen elmondható, legfeljebb különös, anekdotaként előadható vagy egy-egy ember számára fontosnak tetsző történetet beszélnek el, különösebb tanulság, ráismerés, megütköztető tapasztalat nélkül. Egy-egy emlékezetes kép kárpótolja azért az olvasót, például: „csak az ablakokban / derengett a holdtalan éjszaka / hígbabb sötétje”. Sikereitobbnek tűnik a kötet har-

madik, utolsó ciklusa, az az összefüggő, több mint húszoldalas versfüzér, amely szintén elbeszélő jellegű, és két magányos, magának való, de egymásra nem találó egzisztencia történetét mondja el a mai világ és tömegkultúra jellegzetes kulisszáival (életmódmagazinok, új stílusú romkocsmák, közösségi oldalak, reformgasztronómia stb.). Azért is kiválóak ezek a költemények, mert újra megfogalmazzák, mégpedig nagy költői erővel, a Rakovszkyt régóta foglalkoztató problémákat: hogy vajon mit tud megőrizni a törékeny emberi emlékezet, amely gyakran azt is elfelejti, hogy a legfontosabb dolgokat már elfelejtette, vagy hogy miként lehetséges, hogy a sokszor üresnek vagy látszatszerűnek tűnő valóságon olykor átdereng egy tartosabb, intenzívebb valóság. A szereplők életeik részleteivel bibelődnek, ezért nem látnak rá annak egészére, de míg a versek egészé formálják e részleteket, épp egészségességükkel jelzik és ellenpontozzák az élet egészségességének hiányát (például: „Otthon a tabletét előveszi. / Átöltözik: még egy magányos este. / A teavíz forralni fölteszi, / bio-eperlekvárt ken korpakeszre.”). Az ilyen együttérző, de ironikus sorok mellett egészen bámulatos versszakokkal is találkozni: „Van egy világ — igen, a kezdetek / világa —, mindennél jobban szerettem. / Egy ház, egy arc — örökké elveszett. / Egy név — üres folt az emlékezetben. / Egy kép, akárha örvénylő vizek / sötét mélyéből, most a fény felé tör: / öröktől ismerős szemek, gyöngéd kezek: / emlékeim egy lét előtti létből.” Rakovszky Zsuzsa továbbra is költészete legmagasabb csúcsain jár. (*Magvető*, Budapest, 2018)

GÖRFÖL BALÁZS

IANCU LAURA: GERLICE Gyorsröptű írások

Iancu Laurát a Vigilia olvasóinak aligha szükséges bemutatni. E lap hasábjain rendszeresen megjelennek versei, s öt évvel ezelőtt hosszabb beszélgetés is készült vele (Vigilia, 2013. április). Már most megjegyezném: aki csak teheti — élőben vagy fölvételen — is hallgassa meg, ahogy Iancu Laura beszél. Nem csupán az összetéveszthetetlen hangsúlyok miatt, de igazán élményszerű hallgatni, milyen pontosan fejezi ki magát, talál rá a megfelelő szavakra. Nem kapkodva, hanem gondolkodva beszél. Szerepe lehet mindebben annak, ami mindannyiszor elhangzik, valahányszor szülőföldjéről beszél, hogy a moldvai magyar nyelv nem írásban, hanem élőszóban létezik.

Mindemellett tény, hogy Iancu Laura azóta, hogy 1997-ben Magyarországra érkezett, lényeg-

ében az *íráss* szépirodalom minden műnemében alkot. Nem csupán verseket ír (2004 óta hat kötete jelent meg), de színműve (*Petrás Incze János*, Magyar Napló, 2013) és egy hosszabb elbeszélése (*Szeretföld*, Magyar Napló, 2011; melyből 2017-ben film készült, Buvári Tamás rendezésében) is napvilágot látott. Egyúttal több tudományág avatott (diplomás) értője, s egyiknek — a néprajznak — a mai napig művelője is.

A Magyar Naplónál megjelent legutóbbi, *Gerlice. Gyorsröptű írások* című kötetének az írásai az eddig elmondottakból adódó, s ezekből következő folyamatosság(ok)hoz és megszakítotttság(ok)hoz viszik közelebb az olvasót. Noha nem ez az első Iancu-kötet, mely az irodalom *vallo*masos műfajait idézi meg, hiszen a 2009-es *Élet(fogytiglan). Vallomások: levelek Borbáth Erzsébethoz* (Universitas, Szeged) már címével is erre hívta föl a figyelmet.

Ha az ember Iancu Laura verseit veszi elő, azt veheti észre, hogy döntően egyes szám második személyben szólít meg, keres, faggat — s legtöbbször, kimondva-kimondatlanul is, a Teremtő a megszólított. A *Gerlic*ében ezúttal leginkább első személyben, közvetlenül, olykor — nyelvi-művelődésbeli — közösség részeként szólal meg a szerző. A kötet, bár már az egyes írások címeit tekintve is leginkább füveskönyvekre emlékeztet (*A szeretetről, Az ünnepről, Az anyaságról* stb.), lényegében mégsem bölcselkedések gyűjteménye. Amint az *Előljáróban* olvasható: „Némelyik óvatos vallomás, de nem (hit)vallás”. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy e valóban röpké írások sokkal inkább olyasvalaki gondolatai — s nem ritkán, elmében vagy valóságban lejátszódó *hadakozásai* —, aki önértésén folyamatosan dolgozik, és e kis kötetben is ezt a magatartást kísérli meg közvetíteni. A csaknem teljes öntudatlanságtól induló, de annál tudatosabbá váló művelődése történetét a következőképp jellemzi: „Először a hitemet, a vallásomat kellett megtanulnom, és megértenem, ezért elsőként a teológiát végeztem el. Utána meg kellett tanulnom azt, hogy mi a politika, az alkotmány, a törvény és a jog stb., ezért elvégeztem a politológiát. Azután tudni akartam azt, hogy (mindezekhez képest) mi az a világ, amiben én felnőttem, mit jelentenek a hagyományok; érteni akartam azt, hogy miért sírok, amikor egy népdalt hallok, amikor a táncainkat táncolom, és elvégeztem a néprajz szakot.” (*Egy különös fogságról*). Egy-egy írás személyességét kiemeli a napló műfajának fölidézése, olyan címmel például, mint a *Naplónyelven*, vagy egy helyütt a következő fölütés: „02:13 van, amikor ezt írom” (*A hitvallásról*). Még egy-egy alkotó megidézése (csak néhányukat kiemelve: Pilinszky János, József Attila, Arany

János, Dsida Jenő, Nagy László, Csoóri Sándor, Beke György, Lakatos Demeter) is, a szerző személyes kötődése okán, önvallomásként válik beszédessé.

Iancu Laura alkotásmódjának műnemi, műfaji sokféleségéből következően a rövidebb-hosszabb elmélkedő szövegek néhol novellának beillő írásokkal, történetekkel váltakoznak. Olvasható a kötetben olyan írás, mely valamely szokás leírásával indít, ám lezárása felől már sokkal inkább egyszeri történet, prózai jelenet benyomását kelti (*A csodáról*), másutt épp fordítva, a befejezés értelmezi az előző szakaszban elbeszélte történet(ek)et (*Példázatok a szegénységről; A hazai vallásról*). A *Mesemondók nyelvén* pedig rendkívül élvezetes emlékidézés azon a nyelven, mely csak hangzó szavakban létezik.

Főntebb, a gondolatok mellett *hadakozást* említettem. E kis kötet szerzője legemelkedettebb érzéseit közvetítő pontjai talán leginkább azok, melyek a(z anya)nyelvről vallanak, s a legkeserűbbek, melyek költözésről, utazásról, eltávozásról, otthonról, itthonról és hazáról szólnak. Az utóbbi térbeli vonatkozásai az előbbit aligha írhatják fölül, a *hovatartozás* kifejezése ma már aligha (csak) szó szerint értendő. *A hazáról* című szöveg mégis annak keserű tapasztalatát közvetíti, hogy van(nak), aki(k)nek ez a jelenség elfogadhatatlan, még akkor is, ha — vagy talán épp azért(?) — mert — Iancu Laurához hasonlóan annak a közösségnek a tagja(i), melyre sajátos elnevezése a helyváltoztatásból ered, noha lényegében sosem hagyta el gyökereit. (Szabó-Zsombok Magdolna grafikáival; *Magyar Napló*, Budapest, 2018)

BUCSICS KATALIN

SZÉNÁSI ZOLTÁN: PAPIRFORMA Kritikák, esszék a kortárs magyar irodalomról

Szénási Zoltán *Papírforma* című esszé- és kritikagyűjteményének előszavában azt kéri az olvasóktól, hogy ha kezükbe veszik a kötetét, akkor ne az elmúlt évtized irodalmi trendjeinek bemutatására, összefoglalására számítsanak. Inkább tekintsenek úgy a könyvre, mint egy gyűjteményre, amely az utóbbi tíz évben a kortárs magyar irodalomról írt kritikáiból ad bő válogatást, annak igénye nélkül, hogy átfogó képet rajzolna a magyar írók és költők teljesítményéről. A kérés jogos, hiszen a *Papírforma* szövegei csak részben születtek személyes gesztusokból, számos kritika szerkesztői felkérésre íródott. Ugyanakkor befogadóként nehéz neki eleget tenni, mivel a kötet összességében mégiscsak kiad egy képet (még ha nem is átfogót) a kortárs magyar

irodalomról, azáltal, hogy bizonyos szerzőket és szövegeket kiemel belőle.

A *Papírforma* összesen harmincegy írást tartalmaz, melyek eredetileg olyan folyóiratokban jelentek meg, mint az Új Forrás, a győri Műhely, a Jelenkor, a Vigilia vagy a Műút. Ha megnézzük, hogy a kritikák milyen szerzőkkel és könyvekkel foglalkoznak, azt látjuk, hogy az irodalomtörténész nagyjából a 2008 és 2018 közötti időszak lírai terméséről írt. A könyv ugyanis — néhány kritikát leszámítva — szinte csak versesköteteket taglal. Többek közt olyan költők műveiről olvashatunk, mint Ferencz Győző, Gál Ferenc, Schein Gábor, Vörös István, Danyi Zoltán, Uri Asaf, Báthori Csaba, Varga Mátyás, Komálovics Zoltán, Áfra János, Szálinger Balázs vagy Vasadi Péter. (Érdekesség, hogy egyetlen női szerzőről sem esik szó.)

A kronologikus sorrendben haladó kötet három részből áll: a *Nagylevegő* című fejezetben hosszabb, esszébe hajló elemzések vannak, az *Egyperces virrasztásokban* rövidebb bírálatok kaptak helyet, míg a *Helyi erékű veledések* részbe szubjektívebb, személyesebb hangú szövegek kerültek. Az írásokban közös, hogy alaposak, jól olvashatók, mély érdeklődést és értő figyelmet tükröznek. Szénási Zoltán az adott műveket és köteteket sosem önmagukban, hanem mindig tágabb irodalomtörténeti kontextusban értelmezi. Elhelyezi őket az adott szerző életművében, a kortárs közegeben, és jellemzően a művek irodalmi hagyománnyal való viszonyát is vizsgálja. A legtöbb esszé és kritika ezért rendszerint távolabbi perspektívából indít, majd az előbb felsorolt szempontok tárgyalása után közelít rá adott kötetek, művek elemzésére.

A szövegek ugyanakkor nemcsak értelmezések, hanem értékelések és bírálatok is, melyek a „párbeszéd megkezdésének vagy folytatásának az igényével kívánnak beleszólni a kortárs magyar irodalomról folyó diskurzusba”. (6.) Ez olyanmire így van, hogy Szénási a művek elemzésekor gyakran idézi más kritikusok véleményét is, majd jelzi, hogy egyetért-e velük vagy sem. Emellett nem fél határozott értékítéletet mondani a könyvekről, akár azt a véleményt is felvállalva, hogy az adott mű nehezen befogadható vagy értelmezhető. „Nem könnyű olvasói feladat mindez, hisz a Vörös-líra a biztos megértés lehetőségét legtöbbször a minimálisra csökkenti” (41.) — fogalmazza meg például *A Kant utca végén* kapcsán. „Mindez akár a kötet befogadásának akadálya is lehet, engem — bevallom — első olvasásra kifejezetten zavart a kötet jellemzően oktató hangja” (32.) — írja Schein Gábor *Éjszaka, utazás* című kötetéről. „A szavak kombinációból igen kevéssé alkotható újra valamilyen

homogén jelentésegész; ami az olvasó számára első befogadói tapasztalatként regisztrálható: a megértés nehézsége” (50.) — állapítja meg Uri Asaf *A Jeruzsálemi erdő* című kötetének verseiről.

A *Papírformát* átlapozva szembetűnő az is, hogy Szénási milyen gyakorisággal és lelkesedéssel hívja fel a figyelmet a pályakezdő költőkre. Az utóbbi években legalábbis rendszeresen foglalkozott fiatal lírikusok műveivel. Írt például Fehér Renátóról, Bende Tamásról, Ayhan Gökhanról, Basa Viktorról és Lázár Bence Andrásról is. Mindez azt is jelenti, hogy a kötetben többször olvashatunk általános megállapításokat a fiatalok költészetével kapcsolatban, így végeredményben egy egész összetett képet kapunk arról, hogy milyen tendenciák vannak az új generáció költészetében. „...úgy tűnik számomra, a mindenkori fiatal költészetben mindig van valami közös (hang, nyelv, magatartás), mely miközben összetéveszthetetlen generációs jegynek tűnik, az összetéveszthetőségig hasonló lírát tud produkálni. Ma alighanem a depoetizált nyelv, az élőbeszédszerűség a legjellemzőbb a pályájuk elején járó költőknél.” (124.) — írja például Bende Tamás *Horzsolás* című kötetével kapcsolatban.

A *Papírforma* végeredményben tényleg nem összegezi az utóbbi évek kortárs irodalmi trendjeit, ugyanakkor széles rálátást nyújt a költészetben zajló folyamatokra, s felhívja a figyelmet számos fontos kötetre (Jász Attilának négy kötetéről is ír) és pályakezdő szerzőkre. Például Ayhan Gökhanra, akinek „első kötetével egy ígéretes és figyelemre méltó költői pálya vette kezdetét” (156.), vagy Bende Tamásra, akiből Szénási szerint „még egy új Radnóti is lehet”. (124.) (*Napkút*, Budapest, 2018)

FORGÁCH KINGA

TILLMANN J. A.: AZ ESEMÉNYHORIZONTON TÚL Terek, kultúrák, távlatok

A szerző legutóbbi könyvében a korábbiakhoz képest más „élményanyagot” dolgoz fel, a napjainkban zajló folyamatok kauzális viszonyai iránt érdeklődik. A könyvvel kapcsolatban legelőször egy régebbi, „*Az együttlétezők rendje*”. *Orientálódás átrendező térben* című írásának (*Utóirat/Post Scriptum. A Magyar Építőművészet melléklete*, 2005/6.) mottóját érdemes felidéz-nünk: „A filozófia tagassá teszi a világot. A filozófiával teret nyer az ember” (Rüdiger Saffranski). Tillmann mintha itt is azért választaná „módszeréül” a filozófiát, mert hisz a fenti idézet igazságtartalmában.

Amikor a korunkat övező lényegkérdésekkel foglalkozik [amit két nagy regiszterre oszt: az egyikben a bevándorlás és az integráció problémája található, ehhez kapcsolódik a vallásszabadság témaköre, az iszlám térhódítása, „a dzsihád újjáélesztése” (62.), a második regiszter — ebből kiindulóan — (érték)filozófiái], a filozófiában ezt a lehetőséget ismeri fel. A filozófia révén tud, pontosabban ez által kíván belépni a felsorolt szempontok sajátos diszkurzív közegébe. Nem egyszerűen szakmai elköteleződés ez, hanem egyedüli lehetőségfeltétel.

A címben szereplő eseményhorizont fogalom kozmológiai jelentését metaforaként tartja játékban, máskor ironikusan használja (hasonlóan jár el a *Nomád Nagyszótárban* szereplő fogalmakkal is). A látóhatár leszűkül, mivel bizonyos hirtorlaszok árnyékolják. Fő kérdése, hogy miképp tudunk átlátni a közvetítménymódon, a „mediatizált észlelésen”. (35.) Tillmann J. A. megközelítésével a cinikusok közössége felé tart. Kívülálló, nem avatkozik bele a politikai, társadalmi folyamatokba — amikor ezekről elmélkedik, legtöbbször a szabadság és az erény aktualizálható oldala érdekli (amihez hozzátartozik az önismeret, önreflexió is), egyfajta erkölcsi dialektikát művel. De érvényes megállapításokat tenni a korszemléletről soha nem veszélytelen. Tillmann J. A. pontosan tudja, hogy a társadalmi és egzisztenciális kérdésekkel foglalkozó munkákat érdemes bizonyos távolságtartással szemlélni. Ezt úgy teremti meg, hogy például a politikai kontextus helyett antropológiai, erkölcsfilozófiai, társadalom- és neurofilozófiai megközelítésekre, köztük Bernard Lévi-Strauss, Detlef B. Linke vagy Bibó István írásaira hivatkozik. Az elméleti megközelítés mellett, vagy ezen felül pedig van egy jól körülírható kultúraeszménye, amelyet a társadalmi valóságban megjelenő reprezentációk ellentéteznek.

Példa rá az iszlám térhódításának feltárása, vagy olyan tényszerű kutatása, amelyek „a jövőben jelentősen befolyásolják az európai folyamatokat”. (114–115.) A dolgokat absztrakt szinten ragadja meg, sokszor teremt analógiát a filozófiai kérdések és a társadalmi problémák között. A szövegek műfaja, az esszé lehetővé teszi, hogy a témakört szubjektíven és a szubjektivitás felől is értelmezze.

A kötet rendezőelve tágabb filozófiai érdeklődését is keretezi. A fogalmak visszatérő fogalmak, témák. Fő mozgatójuk az egyensúlykeresés; a terekben való virtuális utazás során annak próbál a végére járni, hogy milyen vonzati lehetnek a mérték elvesztésének. Sok kísérőjelenséget lát. Ezek számbavétele összefonódik a következő alapkérdéssel: mi egy vallás, mit jelent

egy kultúra történetében. Tillmann nem azt kéri tőlünk, hogy újrafogalmazzuk a válaszainkat, inkább hogy belső késztetésből tegyünk szert alapos ismeretekre, mert így lehet rálátásunk a szerepváltásra, amely az iszlám szentségét és sérthetetlenségét eredményezi a kereszténységgel szemben. A kiterjesztett vizsgálódást pedig érdemes az alapoknál kezdeni, amihez szintén árnyalt értelmezést fűz: „Az egyik alapvető eltérés a kezdetek radikális különbözőségében áll. Az egyik eredete egy zsidó vándortanító, aki köré tanítványok gyűlnek, és akit rövid nyilvános működését követően keresztre feszítenek. A másiké egy arab kereskedő, aki új vallást hirdet meg, majd miután nem talál általános tetzésre, fegyveres térítésbe kezd.” (105.)

Ugyanakkor meggyőz, hogy az új iránti nyitottság, az innovációba vetett feltétel nélküli hit a modernség „hagyatéka”. A „posztmodern semmitmondás” (108.) korszakának új embereszménye az individualista személy, akinek a multikultúra eszméje ígéri a „sajáttól történő megváltást”. (82.) Jól látható, hogy „[a]z [Isten előtti] magányosság tudatából és a térbeli tágaság adottságából így az ember és ember közötti távolság új típusa alakult ki”. (121.) Az individuum szembetalálja magát saját életének ürességével (197.), ami bizonyosan kapcsolatban áll az értékek szétesésével. A vallás- és érték(válság) idején pedig érdemes feltenni a kérdést: *mi a jó*. A hamis ideológiák vagy éppen a tudatlanság helyett találébb felidézni a jó fogalmának ősi filozófiai tradícióját, mert a preszokratikus vagy sztoikus bölcelet megfelelő ellenképe, esetleg feloldása lehet a mai eszméjének. A *Más távlatok* című fejezetben a kifejtés vált egyet, hogy „rálátást biztosítson” (194.) a régire, visszahelyezkedik a preszokratikus filozófiai diskurzusra, az értékfilozófiai diskurzusaiba.

Mindig sok mindent sejtet a váltás, ha Tillmann nagy korszakokhoz lép vissza. Más szöveghelyeken a barokkban talált otthont magának: az otthon a modern ember számára már különben sem helyhez kötött. *A barokról. Az élet művészete-filozófián belül és kívül* című szövegében így ír: „A kolostori kultúra közvetítésével az élet művészete az európai életvezetési eszmény és a nyugati meditáció kultúrájának alapjává válik (...). Az életművészet utolsó virágkora a barokk udvari kultúrában volt.” Döntő fordulat, hogy új könyvében mintha eltűnne az elvagyodás (s ezzel együtt a filozófia mint vágy, mint lakozás tételezése), eltűnnek a misztériumok. Ehhez igazodik a formaválasztás is.

Korábbi műveiben a töredék mint esztétikai és poétikai forma vonja magára a figyelmet; a *Ladomi lelet* című szövege például lelettöredé-

kekből áll össze. Itt viszont a töredékek egészet próbálnak alkotni, az egység iránti vágyunkat teljesítik ki. Az utópiáktól, eszményképektől történő eltávolodás a személyeshez, a belsőhöz vezet vissza. Így az utolsó fejezetek is csak látzólag térnek el a fenti aspektusoktól: az önmegváltoztatással, életvezetéssel kapcsolatos belátások hozzárendelése az érveléshez korántsem esetleges. De talán nem is az a lényeges kérdés, hogy miként aktualizálja az egyes tanításokat, inkább azt kell megkérdeznünk, hogy miért? Mert ez teszi lehetővé, hogy megváltoztassuk napjaink minőségét, vagy mert általa meg tudunk szabadulni a „konvencionális élet terheitől” (201.)?

A vázolt problémák ismeretében „emelkedett” szavaknak tűnnek ezek, mégis azt sugallja: a hangsúly azon van, választunk-e egyáltalán valamit. Természetesen nem ad direkt megoldást a felmerülő kérdésekre, mert ha így járna el, a könyv intencióját semmisítené meg: „A filozófus megszűnik filozófus lenni abban a pillanatban, amikor a megoldás »szubjektív bizonyossága« erősebb lesz, mint a megoldás problematikus jellegének a tudatosítása” (Leo Strauss). (*Typotex*, Budapest, 2018)

PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA

BAKOS GERGELY OSB: CAUSA LAETITIAE Utak egy szapienciális gondolkodás felé

Állítólag Heidegger jegyezte meg életműve összkiadásának tervezetével kapcsolatban, hogy „utak, nem művek” („Wege, nicht Werke”). Ez jutott eszembe, amikor elolvastam a *Causa Laetitia* címmel nemrégiben megjelent kötet alcímét: *Utak egy szapienciális gondolkodás felé*. A szerző, Bakos Gergely azokat a 2000 és 2017 között írt és publikált tanulmányait szerkesztette kötetbe, amelyek a filozófiának az élet gyakorlatához kapcsolódó jelentését, jelentőségét emelik ki, főként a saját közelebbi kutatási területét képező középkori auktorok alapján, de kitekintenek az újkori bölcelet fejleményeire is. A könyv a L'Harmattan Kiadó és a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola közösen jegyzett „Amici Sapientiae” sorozatában jelent meg. A cím, az alcím és a sorozat elnevezése a bölcsesség fogalma körül mozog. A *causa laetitia*, az öröm oka nyilvánvalóan a *sapientia*, a bölcsesség, ám a szerző nem állítja magáról, hogy birtokolná, és olvasójának sem ígér effélélt, hanem csupán gondolkodói utakat kínál feléje. — Mi ez a különös bölcsesség, amihez csak közeledhetünk, de már ez

is örömet okoz, és bár sohasem érjük el, mégis a barátainak — *amici sapientiae* — mondhatjuk magunkat?

A bölcs nem azonos a tudóssal, amiként a bölcsesség nem azonos a módszeresen regulázott tudással. Az emberi tudásnak két alapformája van. Az egyik, manapság ez van túlsúlyban, az úgynevezett tudományos tudás: tények, összefüggések, törvények ismerete, a világ dolgairól szóló információ. A másik az „emberi dolgok” ismerete. Ez a tudományos tudásnál homályosabb, elfolyóbb, képlékenyebb, rendszertelenebb, az éppen aktuális élethelyzetre vonatkozó mérlegelő, értékelő, döntően gyakorlatias tudás. Az előbbi lényegében tárgyismeret, az utóbbi inkább lenni tudás. Az előbbit akkor tudom a szó teljes értelmében, ha lezáródott a kísérlet, összegeztem a megfigyeléseket, és rendszerbe foglaltam a módszeresen nyert tapasztalatot, majd ennek alapján megszerkeszték egy technikai eszközt, melynek működtetésével igazolom tudásom helyességét, és lemérem gyakorlati hatékonyságát. Ezzel szemben az „emberi dolgok” tudását akkor tudom — akkor se letisztultan és biztosan —, amikor megpillantom a reflexióban, és amikor éppen érvényesítem; mert csak az eleven, személyes gondolkodásban érintkezem vele valóságosan, és alanyi döntéssel elhatározott felelős cselekvésben tudom felmérni hordejét. Itt ugyanis az „ismeret tárgy” nem előttem van, hanem bennem. A legemberibb területről, az erkölcs területéről véve példát: Hogy mi a becsületesség, hogyan kell és megéri-e becsületessé lenni, azt csak úgy és akkor tudhatom meg, ha és amikor elhatározom, hogy becsületessé leszek, és meg is valósítom. A becsületességet élet mindennapjaiban vagyok a becsületesség tudásának állapotában, függetlenül attól, hogy ki tudom-e fejteni e tudásomat megfelelő (etikai, filozófia) fogalmak segítségével. Ez az egzisztens tudás nem rögzíthető ellentmondásmentes törvényekben, hanem maximák, példabeszédek, bölcsességi mondatok és közmondások, buzdítások formájában fogalmazható meg. Míg a tudományos tudás mindig bizonyos távolságra van tőlem, addig e második típusú tudás beágyazódik az életembe, sőt, amennyiben követem, annyiban az életem ágyazódik bele, és így bizonyul valódi lenni tudásnak. Megerősíti ezt a könyv elején olvasható Szent Ágoston-idézet, mely szerint nem az emberi elme konstruálja az igazságot, hanem rátalál mint függetlenül fennálló valóságra, és megújul általa — azaz megújulásának mértékében és komolyságával tanúskodik arról, hogy valóban tudja az igazságot, és nem csak tud róla. Ez a lenni tudás igazsága, a bölcsesség.

A mai „hivatásos” filozófia egyik fajta tudáshoz se sorolható egyértelműen. Ez ugyan mindig is így volt — a filozófia nehezen kategorizálható: afféle „belga” —, de az ó- és középkorban nem feledkezett meg az életvezetéssel kapcsolatos feladatáról, mint manapság, amikor bizonyos iskolái a tudományokkal akarnak versenyre kelni, vagy megadóan a szolgálatukba szegődnek. Ezért felettébb üdvözlendő, hogy Bakos Gergely témái és szerzői tárgyalásakor elsősorban az egzisztenciális vonatkozásokra helyezi a hangsúlyt: a bölcsleletből a bölcsességre.

A tanulmányok négy nagyobb fejezetbe rendeződnek. Az első témája a gondolkodás általában, a másodikban három jeles középkori gondolkodóról, Anzelmről, Eckhart mesterről és Aquinói Tamásról készült metszetekkel találkozunk, a negyediket monasztikus avagy filozófiai kódának nevezi a szerző, és az újkor valamint napjaink teológiai-filozófiai kérdéseivel kapcsolatban foglal állást, illetve a mai szellemi tapasztalat világából tekint vissza a filozófia eredetére, s annak alapján az eredethez méltó aktuális feladatára.

Az írások nem monografikus értekezések, hanem az alcímnek megfelelően utak, sőt inkább útkezdemények, melyek nem annyira filozófiatörténeti tudásban, mint inkább a gondolkodás örömeiben részesítenek, feltéve, hogy hajlandóak vagyunk továbbhaladni azon az úton, amit az írások egy-egy szerző kacson felvillantanak. Aki bölcs, ezt fogja tenni.

Örvendek, hogy a kötetben szereplő írások, gondolatmenetek mögött az inspiráló szakirodalom között magyar szerzők is szerepelnek, elsősorban Mezei Balázs és Sárkány Péter. Ideje megbecsülni azokat a honfitársainkat, akik nem csupán nyugati fejleményeket közvetítenek, hanem — elsősorban Mezei Balázs személyében — rangos, és beható szakmai figyelemre méltó munkássággal gazdagítják és termékenyítik meg a hazai (vallás) bölcsleletet.

A könyv legvégén, szokatlan helyen, az utolsó lap belső oldalán stílszerűen a bibliai úgynevezett bölcsességi irodalom egyik könyvéből vett görög nyelvű idézet olvasható magyar fordítás nélkül. A szöveg bújtatott elhelyezése, a görög nyelv, a Septuaginta szerinti idézet, a modern magyar fordítások versbeosztásától eltérő locus, mindez meglehetősen különösnek tetszik, szinte ezoterikus-gnosztikus titkolózásnak is vehetnénk. Valójában azonban a könyv elején olvasható, szintén görög evangéliumi idézet felszólítására rimel — „Keresetek és találni fogtok” — (Mt 7,7) —, mert a nyelvi fátyol mögött rejtőző szöveg így hangzik: [Hadd lássák, hogy nemcsak magamnak], *hanem mindazoknak fáradoztam, akik*

keresik őt (ti. a bölcsességet) (Sír 24,47). Köszönjük a szerzőnek! (*L' Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola*, Budapest, 2018)

GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ

PROHÁSZKA LÁSZLÓ: MENNY ÉS FÖLD Arcképek és alkotások a 19. és 20. századi magyar egyházművészet történetéből

Prohászka László legújabb könyve másfél évtized publikációiból állt össze. Már a 2004-ben megjelent *Szoborhistóriák* című, nagyvonalúan elegáns kötete mutatta: titokzatos erő hajtja valahonnan az ég felől, hogy végigtekintszen műalkotások — elsődlegesen szobrok és kisplasztikák — során. Néha szomorú vagy kalandos egy-egy szoborsors, olykor meg felmagasztalás — no meg öröm, hogy megvannak a művek. (Bár néha nem ott, ahol a helyük volna.)

A kötet alcíme, *Arcképek és alkotások a 19. és 20. századi magyar egyházművészet történetéből*, mint egy mikroszkóp, még közelebb hozza a kötet „táblaképeiből” összeállított szárnyasoltárt. Ha nem is mindennapi templomjáró az adott művész, akkor is kell az affinitás, hogy megnyíljon az ég és Isten a szeretet pöréségében utat mutasson. Akkor is, ha a leghétköznapibbnak tűnő jelenet alakul a művész keze alatt a szoborban vagy a festményen. Az útszéli pléhkrisztus nem azért válik szakrálissá, mert a Megváltót ábrázolja, hanem azért, mert örökösen ott dereng rajta Isten azonosíthatatlan ujjnyoma. Általában az egyház bízta meg az alkotót, hogy számára művet készítsen. Volt azonban, amikor nem az egyház rendelt: szép példája a gazdag bankár, Scrovegni, aki Padovában kápolnát emeltetett a Szűzanya tiszteletére, s a kor egyik legnagyobb művészt, Giotto di Bondonét bízta meg az oldalfalak freskóinak elkészítésével. Közel hétszáz év telt el, és ma éppúgy ragyog a még perspektívátlan alkotás, mint keletkezésekor. Korunkban hol van Scrovegni? De volt és van egyház, amely megbízta a tegnapi és a ma művészt, hogy az eleve szakrális tér akár mindennaposan megtekinthető múzeumá (is) váljék.

Prohászka kötetében a 19. és 20. század kiemelkedő vagy meghatározó jelentőségű művészei (például Stróbl Alajos, Ligeti Miklós, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Pátzay Pál, Ferenczy Béni, Vilt Tibor, Borsos Miklós) és az ő egyházi vonatkozású alkotásaik sorakoznak. A gazdag jegyzetanyag és sokrétű mutató jelzi a fantasztikus kutatómunkát, melyet a szerző elvégzett. A könyvet

gyönyörű színes képmelléletek gazdagítják, míg a kötet lapjain fekete-fehérben — mintegy aláhúzva a szöveget — felvillannak a művekről készült fotók.

A kötetben láthatjuk például, hogy Fadrusz János a *Megfeszítettet* a tragikum anatómiájával ábrázolja. Azt is megtudhatjuk, hogy bár maga a vallás- és közoktatási miniszter, gróf Csáky Albin ajánlotta a Szent István-bazilika számára, a templom nem fogadta el, túlságosan naturálisnak véelve az ábrázolást. (Mit szóltak volna Matthias Grünewald isenheimi oltárának egyik táblájához, ahol először jelenik meg a műtörténetben a test fehérjebomlása? A reneszánsz korban, úgy látszik, ez nem jelentett gondot.)

A könyvben a szobrászok között két festővel is találkozhatunk. Egry József és Kmetty János közül egyik sem sorolható a klasszikus értelemben vett „egyházművész” kategóriába. Bár maguk nem föltétlenül kapcsolódtak szorosan az egyházhoz, de mint minden igazi művészen, rajtuk is ott pulzál az a bizonyos „ujjnyom”. Egry *Keresztelő Szent Jánosa* összetéveszthetetlen stílusában ragyog, míg Kmetty *Hegyi beszéde* igazi kubista mű, kékeszöld monokrómjával modern úgy, ahogy Pilinszky János írta: „a modern az idő teljes drámájának a megélése”.

A Vigiliában és két másik folyóiratban közölt írások mellett a szerző öt, először a könyvben publikálásra kerülő tanulmánnyal gazdagította a kötetet. A templomi és közteri szobrok, síremlékek mellett kisplasztikák, valamint érmek is helyet kaptak a tanulmányokban. Utóbbiak nem egy mű esetében bizonyítják Henry Moore elhíresült mondását, miszerint „a monumentalitás nem a tényleges mérettől függ”.

Végül szóljunk Götz Jánosról, aki még harmincadik életévét sem élte meg, maga a tragikum, mely mégis Istenhez emeli — közvetlenül. Még láthatta Firenzét, de Rómába igyekezvén — hogy *ott is* találkozhasson példaképével, Michelangelóval — megállt a síve. A Központi Pappnevelő Intézet kápolnijában látható drámai erejű *Feszülete* az örök modernizmus alkotása. Götz szobrának színes fényképe a könyv borítóját díszíti, a háttérben Lotz Károly *Szent László*-freskójával. A két alkotás révén mintha megelevenedne a fotón a könyv alcíme: *a 19. és a 20. századi magyar egyházművészet*.

„Tér és idő keresztjére vagyunk fölfeszítve, mi emberek” — írta Simone Weil. Ez a kiemelkedő kötet a nagy keresztény misztikus tanúja. (*Kalota Művészeti alapítvány – Napkút Kiadó*, Budapest, 2018)

KOPPÁNY ZSOLT